

Yilmaz moet vaker overzitten dan Jan omdat hij allochtoon is. Hoezo?

Dr. Stijn Baert

Vakgroep Sociale Economie, Universiteit Gent

Sint-Pietersplein 6

B—9000 Gent

In mijn doctoraal proefschrift getiteld “Transitions in Youth: on Springboards, Waterfalls and Bottlenecks” bestudeerde ik de oorzakelijke impact van drie sleutelfactoren inzake het succes dat jongeren ondervinden op school en in hun overgang van school naar arbeidsmarkt. Eén van deze drie sleutelfactoren is etniciteit. In een eerste studie van mijn doctoraal proefschrift, die gepubliceerd werd in het Amerikaanse wetenschappelijke tijdschrift *Economics of Education Review*¹ en het resultaat is van een samenwerking met de promotor van mijn doctoraat, Prof. Dr. Bart Cockx, gaan we op zoek naar wat de verschillen tussen autochtone en allochtone jongeren op school (en op de arbeidsmarkt) drijft: sociaal-economische achtergrondkenmerken, zoals het onderwijsniveau van de ouders, of zuiver etnische factoren, zoals etnische verschillen in voorkeuren en verwachtingen. In deze bijdrage voor IMPULS ga ik eerst in op de belangrijkste resultaten van deze studie waarna ik deze resultaten bediscussieer vanuit beleidsperspectief. In een laatste deel van deze bijdrage ga ik, op basis van een tweede

¹ Deze publicatie, met als titel “Pure ethnic gaps in educational attainment and school to work transitions: When do they arise?”, is elektronisch te raadplegen via <http://dx.doi.org/10.1016/j.econedurev.2013.07.006>.

studie van mijn doctoraal proefschrift, in op de rol die mijns inziens is weggelegd voor het onderwijs inzake het terugdringen van discriminatie op de arbeidsmarkt. Bepaalde passages in deze bijdrage liggen inhoudelijk dicht bij een eerdere niet-technische bespreking van mijn doctoraal onderzoek in het tijdschrift Over.Werk.²

1. Yilmaz moet vaker overzitten dan Jan omdat hij allochtoon is: de onderzoeksresultaten

In Vlaanderen zijn de schooluitkomsten van autochtonen en allochtonen zeer verschillend. Jongeren van vreemde herkomst halen minder vaak een secundair onderwijsdiploma, laat staan een hogeronderwijsdiploma. Zo leert een blik op de SONAR-databank³, die in het kader van mijn proefschrift verder werd ontgonnen, dat ongeveer 93% van de “autochtone” populatie, gedefinieerd als jongeren wier

² Hoofdstuk 1 en Hoofdstuk 2 van deze bijdrage zijn verwant met de publicatie “Zuiver etnische verschillen in school- en eerste arbeidsmarktuitkomsten: wanneer ontstaan ze?” (een samenwerking met Prof. Dr. Bart Cockx). Deze publicatie is, voor abonnees van Over.Werk, elektronisch consulteerbaar via <http://www.steunpuntwse.be/view/nl/9698830>. Hoofdstuk 3 is verwant met de publicatie “Etnische discriminatie op de Vlaamse arbeidsmarkt voor schoolverlaters. Liever Jonas dan Okan?” (een samenwerking met Prof. Dr. Bart Cockx, Niels Gheyle en Cora Vandamme). Deze publicatie is elektronisch consulteerbaar via <http://www.steunpuntwse.be/view/nl/9085945>.

³ De SONAR-databank is een longitudinale databank die vanaf 1999 werd uitgebouwd om meer inzicht te verwerven in de manier waarop Vlaamse jongeren de overgang van school naar werk maken. Een representatieve en lukrake steekproef van drie geboortecohorten (1976, 1978 en 1980) van telkens 3.000 jongvolwassenen werd retrospectief in face-to-face interviews op de leeftijd van 23, 26 en/of 29 jaar over hun school- en beroepsloopbaan bevestigd (<http://steunpuntssl.be/Onderzoek/Databanken#SONAR>). De weergegeven statistieken uit de SONAR-databank kunnen licht afwijken van de statistieken in de volledige populatie van Vlaamse jongeren.

grootmoeder aan moeders kant de Belgische nationaliteit heeft, slaagt voor de derde graad van het secundair onderwijs, tegenover slechts een goede 76% van een “allochtone” populatie, gedefinieerd als jongeren wier grootmoeder aan moeders kant noch de Belgische noch een andere West-Europese, Angelsaksische of Scandinavische nationaliteit heeft. Dit waargenomen verschil tussen beide populaties wordt nog groter wanneer we overzitten in rekening brengen: ongeveer 64% van de autochtone populatie werkt de derde graad van het secundair onderwijs af zonder zittenblijven tegenover slechts 35% van de allochtone populatie.

Vanuit beleids perspectief is het belangrijk om te weten wat deze waargenomen verschillen drijft. Het is immers slechts aangewezen om beleid specifiek te richten op allochtone jongeren indien deze waargenomen verschillen volgen uit een etnisch onderscheid in voorkeuren en verwachtingen of uit discriminatie. Indien deze waargenomen verschillen echter verschillen in sociaal-economische achtergrondkenmerken weerspiegelen, dan zijn specifieke maatregelen gericht op etnische minderheden niet de goede optie. Zo argumenteert de Amerikaanse Nobelprijswinnaar James Heckman bijvoorbeeld dat in de Verenigde Staten gelijkaardige etnische verschillen in de eerste plaats het gevolg zijn van een verschil in achtergrondkenmerken en dat het beleid daarop moet focussen: eerder dan het beleid te richten op etnische minderheden dienen alle achtergestelde gezinnen, van alle etnische origines, ondersteund te worden.

In mijn doctoraal proefschrift delen we dan ook de waargenomen verschillen tussen autochtone en allochtone jongeren op school (en in de arbeidsmarkt) via state-of-the-art econometrische technieken op in twee stukken. Ten eerste een stuk dat verklaard

kan worden door sociaal-economische kenmerken zoals het onderwijsniveau van de ouders, het aantal broers en zussen en het al dan niet spreken van Nederlands thuis. Ten tweede een stuk dat werkelijk inherent is aan etnische verschillen – aan “het allochtoon zijn zelf” dus – en veroorzaakt wordt door ongelijke behandeling of etnische verschillen in voorkeuren en verwachtingen zoals de verwachting om kansen te krijgen op de arbeidsmarkt.

We vinden enerzijds, en in lijn met de literatuur, dat het “zuiver etnische verschil” in schooluitkomsten zoals het slagen voor de derde graad secundair onderwijs en het starten van een hogeronderwijsopleiding klein is wanneer geen rekening wordt gehouden met de schoolvertraging waarmee deze gerealiseerd worden. Wanneer we focussen op de proportie van jongeren die slagen voor de derde graad van het secundair onderwijs, dan zien we dat na het gelijkschakelen van de achtergrondkenmerken het verschil sterk afneemt: de zuiver etnische component bedraagt slechts een derde van het waargenomen verschil tussen autochtonen en allochtonen. Wanneer een autochtoon en een allochtoon kind met dezelfde achtergrondkenmerken het lager onderwijs aanvatten, heeft het autochtone kind ongeveer 7% meer kans heeft om de derde graad van het secundair onderwijs af te ronden.⁴ Het zuiver etnische verschil verdwijnt zelfs volledig bij de start van het hoger onderwijs. Het is dus niet het allochtoon zijn op zich, maar eerder factoren als het onderwijsniveau van de ouders die bepalen of men een diploma secundair onderwijs behaalt en of men start aan het hoger onderwijs. Dit stemt overeen met de eerdere

⁴ De lezer kan nagaan dat de vermelde 7% overeenkomt met één derde van het waargenomen proportionele verschil tussen 93% en 76% ($93/76=1.22$).

academische onderzoeksresultaten op basis van Amerikaanse en Franse data.

Een totaal ander beeld krijgen we echter wanneer we dezelfde twee schooluitkomsten (slagen voor de derde graad secundair onderwijs en hoger onderwijs starten) bekijken met als beperking dat deze moeten gerealiseerd worden zonder schoolvertraging. In beide gevallen worden de etnische verschillen weliswaar sterk gereduceerd na het controleren voor achtergrondkenmerken, maar telkens blijft een belangrijk zuiver etnisch verschil over. Zo wordt het waargenomen etnische verschil in slagen voor de derde graad secundair onderwijs (het verschil tussen 64% en 35% dus; zie eerder) voor meer dan de helft verklaard door zuiver etnische factoren. Dit is niet alleen een nieuw – eerdere, verwante, studies onderzoeken dit niet – maar ook een belangrijk resultaat aangezien het betekent dat etnische verschillen in schoolvertraging niet kunnen geëlimineerd worden door een algemeen beleid gericht op families met een minder gunstige sociaal-economische achtergrond.

Op basis een decompositiemethode die we uitgebreid documenteren in onze studie, kunnen we ook nagaan op welk moment precies zuiver etnische verschillen opduiken. Zo ontdekken we dat het zuiver etnische verschil in slagen voor de derde graad secundair onderwijs zonder zittenblijven gradueel groeit doorheen de onderwijscarrière. Het leeuwendeel van het zuiver etnische verschil in deze uitkomst wordt opgelopen tijdens het secundair onderwijs tegenover een kleiner deel tijdens het kleuteronderwijs en tijdens het lager onderwijs. Dit is niet onverwacht omdat zittenblijven in Vlaanderen meer frequent wordt toegepast in het secundair onderwijs. Tijdens het secundair onderwijs ontstaat het zuivere etnische verschil hoofdzakelijk tijdens het vierde jaar. Meer dan 30% van het zuiver etnisch verschil dat gedurende

het secundair onderwijs wordt opgelopen vindt daar zijn oorsprong. We vermelden verder dat ook het eerste, derde en zesde middelbaar sleuteljaren zijn, maar in mindere mate dan het vierde jaar.

Ons methodologisch kader laat, ten slotte, toe na te gaan in welke mate de gesproken taal thuis een verklaring kan bieden voor de etnische verschillen op school en in de arbeidsmarkt. We stellen vast dat het gebruik van Nederlands thuis in vergelijking met mogelijke zuiver etnische mechanismen (zie verder) een eerder beperkte rol speelt in de verklaring van de waargenomen etnische verschillen in schoolresultaten en schoolbeslissingen tussen autochtone en allochtone jongeren. Het gebruik van Nederlands thuis verklaart echter wel in belangrijker mate het verschil in de overgang van school naar werk tussen autochtonen en allochtonen, vooral dan voor laaggeschoolden.

2. Yilmaz moet vaker overzitten dan Jan omdat hij allochtoon is: hoezo?

Het besproken “zuiver etnische verschil” in schooluitkomsten en dan vooral in zittenblijven dient voorzichtig geïnterpreteerd te worden. Ongelijke behandeling op school is slechts één van de mogelijke verklaringen. Andere mechanismen kunnen evengoed een rol spelen. Ten eerste kan dit zuiver etnisch verschil ook verklaard worden door een etnisch verschil in voorkeuren of verwachtingen. Zo concludeerden

Duitse onderzoekers recent dat tweedegeneratiemigranten in hun land minder risicoavers zijn dan autochtonen. Ten tweede kunnen etnische verschillen in uitgebreidheid en kwaliteit van het sociaal-economische netwerk mee dit zuiver etnisch verschil op school verklaren. Daaraan gerelateerd kan ook segregatie in het onderwijs ten gevolge van een concentratie van allochtonen in bepaalde wijken bepalend zijn. Ten derde is het ook mogelijk dat etnische verschillen in taalbekwaamheid die we niet capteerden door de variabele die we opnamen in ons econometrisch model (het al dan niet spreken van Nederlands thuis) mee het zuiver etnische verschil bepalen. Ten slotte kunnen etnische verschillen in andere factoren die niet-waargenomen zijn in ons model een rol spelen. Op basis van onze onderzoeksresultaten kunnen we geen uitspraken doen over het specifieke belang van elk van deze vier verklaringen. We pleiten dan ook voor vervolgonderzoek, eventueel binnen andere onderzoeksdisciplines en geschraagd door de ervaring en de inzichten binnen het onderwijsveld, dat specifiek ingaat op het belang van elk van deze mechanismen in het Vlaamse onderwijs. Dit is immers noodzakelijk om de juiste beleidsacties, gericht op het wegwerken van etnische verschillen op school, te kunnen ontwikkelen.

De identificatie van het vierde jaar middelbaar onderwijs als een sleutelmoment waarop zuiver etnische factoren leiden tot een achterstand voor allochtonen is een belangrijk resultaat, omdat onderzoekers hierdoor gerichter kunnen zoeken naar de oorzaken van deze etnische verschillen in overzitten. Ondervinden allochtonen meer problemen tijdens de pubertijd dan autochtonen, of beoordelen leerkrachten

allochtonen op deze leeftijd strenger dan autochtonen? Dit zijn vragen waarop onze studie geen antwoord kan bieden: verder onderzoek zal dit moeten uitwijzen.

Opmerkelijk is onze bevinding dat het al dan niet spreken van Nederlands in het ouderlijke huis geen substantiële factor is in de verklaring van de waargenomen achterstand van allochtonen op school. De volgende elementen kunnen dit verklaren. Ten eerste laten de data ons niet toe om een onderscheid te maken tussen gezinnen waarin uitsluitend Nederlands gesproken wordt en gezinnen waarin het Nederlands naast andere talen de voertaal is. Daarnaast kunnen we in onze analyse geen rekening houden met verschillen in kwaliteit, i.e. in taalvaardigheid. Internationale studies die hier wel rekening mee kunnen houden vinden dat het spreken van de inheemse taal een belangrijkere rol speelt in de verklaring van etnische verschillen in schooluitkomsten dan in deze studie. Onze resultaten tonen echter aan dat een beleid dat allochtonen stimuleert om thuis Nederlands te praten de etnische kloof in schooluitkomsten niet zal helpen dichten. Een beleid dat erop gericht is om de taalvaardigheid van allochtonen te vergroten, kan dit mogelijk wel, maar is moeilijker te realiseren.

3. Yilmaz moet ook vaker solliciteren dan Jan omdat hij allochtoon is: remediëring via het onderwijs

In de hiervoor besproken studie delen we ook, zoals aangegeven, de verschillen tussen autochtone en allochtone jongeren bij eerste arbeidsmarkttuitkomsten op in een verschil verklaard door sociaal-economische achtergrondkenmerken en een zuiver etnisch verschil. We vinden dat op de arbeidsmarkt sociaal-economische verschillen amper nog een rol spelen. Allochtonen hebben het moeilijk op de arbeidsmarkt “omdat ze allochtoon zijn”: omdat er ongelijke behandeling in het spel is of omdat allochtonen er andere preferenties en verwachtingen op nahouden dan autochtonen. In een tweede studie van mijn doctoraal proefschrift gaan we dan dieper in op één van de achterliggende mechanismen van het zuiver etnische verschil in eerste arbeidsmarkttuitkomsten: discriminatie. We bekijken empirisch of aanwervingsdiscriminatie de overgang van school naar werk voor Turkse jongeren in Vlaanderen beïnvloedt. We dragen in deze tweede studie bij tot de internationale economische literatuur door, als eersten, de theoretische relatie tussen aanwervingsdiscriminatie en arbeidsmarktkrapte te testen. Daartoe voeren we een correspondentietest uit op de Vlaamse arbeidsmarkt: fictieve sollicitaties, afwisselend gekoppeld aan een Vlaamse en Turkse naam, worden verzonden naar bestaande vacatures voor schoolverlaters. De resultaten bevestigen de theoretische verwachtingen. Enerzijds vinden we dat, in vergelijking met hun autochtone tegenhangers, Turkse kandidaten even vaak uitgenodigd worden voor een jobgesprek wanneer zij solliciteren voor betrekkingen voor dewelke vacatures moeilijk te vullen zijn (“knelpuntberoepen”). Anderzijds dienen Turkse kandidaten dubbel zoveel sollicitaties uit te voeren dan autochtone kandidaten om even vaak uitgenodigd te worden voor een jobgesprek wanneer zij solliciteren voor banen waarvoor de

arbeidsmarktkrapte laag is. Los daarvan is het ook zo dat laaggeschoolde Turkse jongeren meer discriminatie ondervinden dan hooggeschoolde Turkse jongeren.

De bevindingen in deze tweede studie geven aan dat de strijd tegen discriminatie op de Vlaamse arbeidsmarkt nog lang niet gestreden is. Discriminatie is niet enkel onaanvaardbaar vanuit ethisch perspectief, maar heeft ook belangrijke economische consequenties. Gegeven de belangrijke vergrijzingsuitdagingen waar ons land en onze regio voor staan, is het van groot belang een beroep te doen op alle bevolkingsgroepen zodat er geen ruimte is voor het (gedeeltelijk) uitsluiten van minderheidsgroepen. Bovendien toont onderzoek aan dat door “littekeneffecten” deze uitsluiting bij het begin van de loopbaan een permanent karakter kan krijgen en aldus meer structurele tekorten in de hand werkt. De overheid kan discriminatie bij aanwerving terugdringen door de kosten ervan voldoende te verhogen. Dat kan door discriminatie meer systematisch op te sporen en te bestraffen. Het wettelijk kader om te bestraffen is voorhanden zodat de voornaamste winst lijkt te liggen in een geactiveerde opsporing van discriminatie. In de mate dat discriminatie ingegeven is door afkeer om met autochtone kandidaten samen te werken, blijven sensibiliseringscampagnes nodig. Omdat voorkeuren en vooroordelen op vroege leeftijd worden gevormd, kan de overheid zulke campagnes best integreren in het onderwijs. Enerzijds dient in het algemeen verder ingezet te worden op aandacht voor multiculturaliteit in het onderwijs. Anderzijds dient, in het bijzonder, het imago van de autochtone arbeidskracht verbeterd te worden door succesverhalen van allochtonen op de werkvloer te belichten. Daar de jongeren van vandaag de werkgevers, collega’s en klanten van morgen zijn en zij in die hoedanigheid mee zullen bepalen welke kansen allochtonen in de arbeidsmarkt zullen krijgen in de toekomst, is het belangrijk hen tot een natuurlijke omgang met allochtonen in de arbeidsmarkt te brengen.